

ÖRÖKSÉGVÉDELMI HATÁSTANULMÁNY

KISTOLMÁCS

TELEPÜLÉSTERVÉHEZ

Készült:
2025.

KÉSZÍTETTÉK:

Művi értékvédelem:

Fercsák Ágnes	okl. településmérnök TT 20-0277
Bakucz András	okl. építész tervező művész építész vezető tervező É/1 18-0237 műemlékvédelmi szaktanácsadó BME 9102.

Régészeti értékvédelem:

Simmer Livia	szakértői engedélyszám: 18-002
--------------	--------------------------------

Tartalom

1.	Örökségvédelmi vizsgálat:.....	3
1.1.	A település történeti leírása (a történeti település- és tájszerkezet alakulása, a történeti településmag).....	3
1.2.	A település régészeti örökségének felmérése újonnan beépítésre szánt területnek kijelölt terület esetén terepbejárással	13
1.3.	A védett műemléki értékek települési értékleltára, értékkataszter	13
1.3.1.	a világörökségi, és a világörökségi várományos helyszínek és területek,	13
1.3.2.	az országos építészeti örökség elemei,	13
1.3.3.	a védetté nyilvánított régészeti lelőhelyek és a nyilvántartott régészeti lelőhelyek	13
1.4.	A helyi építészeti örökség települési értékleltára, amely értékkataszterben az önkormányzati főépítész által meghatározottak szerint tartalmazza a helyi építészeti örökség országos vagy helyi védelemre méltó elemeit.....	14
1.4.1.	településszerkezet.....	14
1.1.1.	telekstruktúra és az utcavonal-vezetés	15
1.1.2.	utcakép vagy utcakép részlet	16
1.1.3.	egyéb településszervező elemek	20
1.1.4.	építményszerkezet vagy az alkalmazott anyaghasználat, tömegformálás, homlokzati kialakítás	22
1.1.5.	táj- és kertépítészeti alkotás, egyedi tájérték, növényzet	24
1.1.6.	szobor, képzőművészeti alkotás, utcabútor	27
2.	A rendezés során tervezett változások hatáselemzése	34
2.1.	A települési értékleltárban szereplő elemek vonatkozásában releváns rövid és középtávon tervezett változások ismertetése.....	34
2.2.	A 2.1. pontban szereplő változások hatásai	34
2.2.1.	a régészeti örökségre	34
2.2.2.	a történeti településre, település- és tájszerkezetre	34
2.2.3.	a települési értékleltárban szereplő műemléki értékekre	34
3.	Értékvédelmi terv.....	34
3.1.	az értékleltárban szerepeltetett értékek megőrzését biztosító szempontok és követelmények.....	34
3.2.	az önkormányzati feladatok meghatározása	35

1. Örökségvédelmi vizsgálat:

1.1. A település történeti leírása (a történeti település- és tájszerkezet alakulása, a történeti településmag)

Kistolmács község Zala vármegye délnyugati határán a letenyei járásban, a járásközponttól 7 km-re északi irányban, a Béci-patak völgyében található. A Letenye-Bázakerettye között húzódó a 7540-es út áthalad a falu központján, közigazgatási területét egy kisebb szakaszon a Borsfa-Lenti közötti 7537-es út is érinti. A község tájféldrajzi értelemben a Zalai-dombságban belül, az Egerszeg–Letenyei-dombság nevű kistáj települése. A kistáj határait a nyugatról a Kerka-vidék és a Göcsej dombsági tájai, északról a Felső-Zala-völgy, keletről a Principális-völgy, délről pedig a Mura bal parti síkja jelentik. A táj jellegét a meridionális völgyek és a dombsági hátságok rendszere adja meg. Ezekben a völgyekben gyakran találhatók mocsarak és lápok, melyek nem kedveznek a megtelepedésnek, ezért a települések völgyközi hátság lábánál és a dombhátságokon alakultak ki. A völgytalpakokat rétként és legelőként, a lankás lejtőket szántóként használták. A nagy csapadékmennyiség miatt létrejövő barna erdőtalajokon és barnaföldeken sűrű erdők, jellemzően bükkösök alakultak ki. Az észak-déli irányú völgyek meghatározták a dombság vízvezetékét is: a felszíni vizek a Mura folyóba tartanak, ami a Dráva leghosszabb mellékfolyója.¹

A táj erős tagoltságát az is kifejezi, hogy kialakultak a mindennapi életéhez kapcsolt („megélt”) tájak fogalmai és a néprajzban használatos elnevezései: Őrség, Hetés vagy Göcsej, mely utóbbit keletről és délről határolja a szóban forgó terület. Az így megvonat határok azonban nem merevek, ezért elmondható, hogy a Göcsejben feltárt néprajzi anyag egész Délnyugat-Dunántúlra jellemző, s a keletre eső zalai települések népi kultúráját is reprezentálja.²

A vármegye az aprófalvas térségek közé tartozik, tehát bővelkedik az 500 fő alatti lakosú aprófalvakban, ahol a lakosság 13%-a él. A letenyei járásban az aprófalvak a települések 53,6 %-át teszik ki – Kistolmács is ezen települések közé sorolható.³

A település neve besenyő eredetű, jelentése magas udvari méltóságot betöltő személy, aki a törzsfjedelmek közé tartozott, ugyanakkor Tolmács a besenyő törzsek egyike.⁴ A falu korábbi névalakjai: Tulmach, Tolmach, Tolmats, Tolmács.

Honfoglalás előtti idők

Kistolmács őskori és római kori történetéről nem rendelkezünk pontos adatokkal. A honfoglalást megelőzően késői avar és szláv népek lakták.

Középkor

A honfoglalást követően a településen és annak tágabb területén továbbra is jelentékeny számú népesség él. A honfoglaló magyarok ezen a vidéken határőrizetre rendezkedtek be, ezért a területre a velük érkező idegen, ún. „csatlakozott” vagy „segédnépeket” telepítették be. Erről a XII-XIII. századi oklevelekben előforduló helységnevekből következtethetünk. Egyes források szerint például

¹ MEZŐSI Gábor 2011, 277-278. MEZŐSI Gábor (2011): Magyarország természetföldrajza. Bp. Akadémiai Kiadó.

² KÓSA László–FILEP Antal 1978,100-101. KÓSA László–FILEP Antal (1978): A magyar nép táji-történeti tagolódása. (Néprajzi tanulmányok) Bp. Akadémiai Kiadó.

³ BALOGH András 2004, 113-117. BALOGH András (2004): Az aprófalvasodás idő- és térbeli sajátosságai Magyarországon. In: Abonyiné Palotás Jolán–Komarek Levente (szerk.): 40 éves a Szegedi Tudományegyetem Gazdaság-és Társadalomföldrajzi Tanszék. Szeged. SZTE Gazdaság- és Társadalomföldrajz Tanszék. 113–120.

⁴ KISS Lajos 1980, 346; 650. KISS Lajos (1980): Földrajzi nevek etimológiai szótára. Bp. Akadémiai Kiadó.

Becsehely – azelőtt Bekcsény – török eredetű név, mert a bekcsi szó törökül őrt jelent.⁵ Ezek a török eredetű helynevek a besenyő nép és településeik, vagyis határőrfaluk jelenlétét erősítik.⁶ A besenyőknek jelentős kiterjedésű telepei voltak errefelé (pl.: Hetés), de a XII. század végére teljesen elmagyarosodtak. A Zala Vármegyén keresztülhúzódnó gyeptér a Mura Letenyétől délre eső részétől indult északkeleti irányba, majd Bánokszentgyörgy térségében északnyugatra fordulva a Kerka mocsaras, lápos árterületén áthaladva Csesztreg és Ramocsa érintésével áthaladt a vasi határon.⁷

Legkorábbi adatunk a falu birtokosairól a XIII. századból származik. A német eredetű Hahót nemzetség ősei a Graz-tól délkeletre található Messendorf faluból származnak és a XII. század közepén, III. István uralkodása alatt érkezettek Zala vármegyébe. Birtokaik a Zalától a Dráváig húzódtak, földet vásároltak Lendván, birtokközpontjukat Hahóton építették ki. 1235-től III. Hahót birtoka lett Tolmács.⁸ III. Hahót a lendvai Bánffy család őse.

1292 januárjában a veszprémi káptalan jelenlétében, a Damasa nembeli Márton fia Sándor – IV. László királyi embere – iktatta be a Tomaj nemzetséget, mert a király a Tulmach (Tolmács) és Kazar (Kazár) „nevű földjeit Ompud comesnek meg Lászlónak és Thomoý-nak adta”. Még ebben az évben február 3-án III. András megerősíti IV. Lászlónak ezt az adományát, és leírja a birtokok határait.⁹

1325. április végén Alsólendvai Miklós – III. Hahót dédunokája – Lencse Mihálytól „Pulah-t részint megveszi, részint Tolmach-ért becseréli”.¹⁰ Alsólendvai Miklós a Hahót nemzetség leszármazottja, az alsólendvai Bánffy család alapítója volt. Egy 1348-as adat szerint I. Lajos király utasítja Pál országbíró, hogy figyelmen kívül hagyva az eddigi ítéleteket, hozzon új ítéletet Alsólendvai Miklós bán és „Polian-i ... fiai, Miklós és Imre között annak a birtokrésznek a tulajdonjoga miatt folyó vitában, melyet Miklós bán korábban Tolmach” (Tolmács) birtokért cserébe szerzett Lencse Mihálytól, és amelyet „Miklós nádor a királyi utasítás ellenére a Polian-i-aknak ítelt meg”.¹¹

1352-ben egy határjárásról szóló adatból megtudjuk, hogy Kistolmács birtokosa ismét Alsólendvai Miklós, aki határvitába keveredik a Zichy-őssel, Paszka mesterrel: „Alsó Lendvai Miklós bán zalamegyei Tolmács birtoka határát megjárattván, ennek »Zoweyk« Zajk felől »magister Passca« ellentmond.”¹² Újabb határjárásra kerül sor 1354. tavaszán a vitatott birtokhatár miatt, de a határokat illetően a felek továbbra sem értettek egyet, valamint a sűrű növényzet miatt a földet nem tudták megmérni, ezért beiktatás egyik fél részére sem történhetett meg.¹³

⁵ PÁLDY Róbert 1938, 23–24. PÁLDY Róbert (1938): Délzala. In: Kelet Népe Féja Géza és Szabó Pál (szerk.) IV. évf. 7. 23–33.

⁶ HERÉNYI István 2000, 109–110. HERÉNYI István (2000): Helytörténeti lexikon 800–1400: Magyarország az Árpádok és az Anjouk korában. Velem. Magánkiadás.

⁷ BÍRÓ Friderika 2003, 11. BÍRÓ Friderika (2003): A szegek világa. Göcsej néprajza a 18–20. században. Zalegerszeg. Zala Megyei Múzeumok Igazgatósága.

⁸ Dr. KARÁCSONYI János 1901. 115–133. Dr. KARÁCSONYI János (1901): A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig. II. Bp. Magyar Tudományos Akadémia.

⁹ SZENTPÉTERY Imre 1987, 96–97. SZENTPÉTERY Imre (1987): Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. II. kötet 4. füzet. 1290–1301. (Borsa Iván szerk.) Bp. Akadémiai Kiadó.

¹⁰ Dr. WERTNER Mór 1891, 158. Dr. WERTNER Mór (1891): A magyar nemzetségek a XIV- század közepéig. I. kötet. Temesvár

¹¹ Diplomatikai levéltár. (Q szekció). Kincstári levéltárból (E). MKA, Neo-regestrata acta (Q 311). 3985
Online dokumentum:
<https://archives.hungaricana.hu/hu/charters/41630/?list=eyJxdWVyeSI6ICJUb2xtYWN0In0> Letöltés ideje: 2023. 10. 30.

¹² ifj. Gr. ZICHY Nándor 1909, 80–81. ifj. Gr. Z. N. [sic!] (1909): Újabb adatok a Zichy-család őseiről. In: Turul. A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság Közlönye Áldásy Antal (szerk.) 1909. évf. 27. köt. Bp. 79–182.

¹³ Diplomatikai levéltár. Vasvári Káptalan. (Q szekció). Kincstári levéltárból (E). MKA, Neo-regestrata acta (Q 311). 4425. Online dokumentum:

1397 májusában a zalai konvent előtt Alsólendvai Zsigmond három leánya átengedik dédapjuk Alsólendvai Miklós fia Miklós özvegyének élete végéig Szentgyörgy és Tolmács birtokokat, minden tartozékukkal együtt.¹⁴

Az 1446–1453-as interregnum idején Tolmácson történt eseményekről két esetben tudósítanak a források. 1448. márciusában Bodó Pál tolmácsi jobbágy házára rátört és onnan állatokat, ingóságokat és értékeket hajtatott és szállíttatott el jobbágyaival Kanizsai Miklós és László, akiket az országbíró a károk megtérítésére szólított fel.¹⁵ Ezen év nyarán Alsólendvai Bánfi Pál szentgyörgyi familiárisai és jobbágjai hatalmaskodtak tolmácsi, várföldei és szentgyörgyi jobbággyokkal szemben.¹⁶

Mátyás király uralkodása a vármegye fénykorát jelenti. A központi királyi hatalom megszilárdulása a többi megyéhez hasonlóan Zalában is a gazdasági élet fellendülését eredményezte, mezővárosok kialakulása, vásárok, építkezések mutatják a konjunktúrát.¹⁷

Újkor

Kistolmács a XVI. században gyéren lakott, az itt álló másfél tucat háznak csaknem a fele üres. 1548-ban 23-an lakják, 9 ház üres. A század folyamán ez a negatív tendencia jellemzi a falut, elképzelhető, hogy bizonyos időszakokra teljesen elnéptelenedik.

Az ország három részre szakadása, a török meg-megújuló támadásai nem összefogásra, hanem az erős központi hatalom hiánya miatt, saját vagyonuk gyarapítására sarkalja a földbirtokosok legnagyobb részét. 1600-ban Kanizsa török kézre került – a török gyakran dúlta, fosztogatta a vidéket, a szőlők a falvakkal együtt pusztultak el ebben az időben.

A Bánfi család 1644-ig birtokolta a falut, ezt követően rövid ideig a Nádasdy családé, majd 1690 körül már az Eszterházy grófok tulajdona. 1692 tavaszán Eszterházy Pál elrendeli Tolmács prédiüm betelepítését, amit a betelepülő jobbágyok számára – a dézsmafizetés alóli mentességet kivéve – kedvezményekkel próbált meg ösztönözni. Hat évvel később megtudjuk, hogy 14 házban laknak és adót is fizetnek. 1710-ben a betelepítéssel megbízott Szakos Györggyel együtt 6 család él a faluban, egy telek üres, a többi lakott. Rétjük nincs, szénát az erdőben gyűjtenek, a földek jól teremnek. 1728-ra kéttucatnyi lakost találunk Tolmácson, akik 54,5 hold földet művelnek, gabonájuk kevés, ezért eladásra nem jut belőle – ugyanígy állnak a szénával is. Az erdőket az uradalom használja, szőlőjük van, de nem jó minőségű. A szőlőhegyet a betelepítést követően az erdőből irtással alakították ki. Minden eladhatót az uradalom magának tart fenn, kerekedéssel nem foglalkoznak, a lakosok csak a makkoltatásból tehetnek szert értékelhető jövedelemre. Gyümölcsös, malom, halastó nincs, kocsmáltatás a földesúré. 1770-ben 45 család él Tolmács possessio-ban, köztük 1 fazekas, 1 kovács. A faluban van pálinkafőző üst, rendelkeznek községi csordással, malommal és molnárral is. Zömében rozst termelnek, kukoricát, Kozár pusztá legelőjét és kaszálóit használják. Eperfát nem ültettek, fűzfát viszont 91-et. Vásár nincs, sem hetipiac, bérfuvarozással nem foglalkoznak. Halászatból, kocsmából jövedelem nincs, ez év telén

<https://archives.hungaricana.hu/hu/charters/46877/?list=eyJxdWVyeSI6ICJUb2xtYWNoIn0> Letöltés ideje: 2023.10.30.

¹⁴ MÁLYUSZ Elemér 1951, 527. MÁLYUSZ Elemér (1951): Zsigmondkori oklevéltár. I. (1387-1399) Bp. Akadémiai kiadó.

¹⁵ Diplomatikai levéltár. (Q szekció). Családi levéltárak (P szekcióból). Festetics család (Q 73). 93100 Online dokumentum: <https://archives.hungaricana.hu/hu/charters/158372/?list=eyJxdWVyeSI6ICJUb2xtYWNoIn0> Letöltés ideje: 2023.10.30.

¹⁶ Diplomatikai levéltár. (Q szekció). Családi levéltárak (P szekcióból). Festetics család (Q 73). 93099 Online dokumentum: <https://archives.hungaricana.hu/hu/charters/158739/?list=eyJxdWVyeSI6ICJUb2xtYWNoIn0> Letöltés ideje: 2023.10.30.

¹⁷ BILKEI Irén 2009, 23–24. BILKEI Irén (2009): Adatok Zala megye Mátyás-kori történetéhez. In: Publicationes Universitatis Miskolcensis Sectio Philosophica. 2. 23–40

„4 urna bort mért ki a község, a többi időben a kocsmá a földesuré”. Helyben oktatás nincs, a tanítást a bánokszentgyörgyi tanító látja el.¹⁸

A XVIII. sz. végén Vályi András a falut Tolmács néven említi. A település „(...) határjában erdeje, szőleje van, borait meglehetősen eladhattya” – írja Vályi. A falu Bánokszentgyörgy filiája, lakói „többfélék”, földesura Eszterházy Miklós herceg.¹⁹ A lakosok száma ezidőtájt 288 fő.²⁰

1828-ban 34 ház áll Tolmács-on; 1830-ban 265-en lakják, katolikusok vallásúak. A megtermelhető termények búza, rozs, árpa, zab, bor.

Egy 1847-ből származó feljegyzésből megtudjuk, hogy „se rendezve, se tagosítva, se legelő elkülönítve nincs”, lakó közt a polgár és kézműves 1 fő, nemesek szolgái 1 fő, paraszt 16 fő, zsellér 35 fő. Fiúgyermek 64 fő, nők 118 fő; összes lakossága 232 fő.²¹

Fényes Elek 1851-ben feljegyezi, hogy a Tolmács-on 228 katolikus lakik, és az Eszterházyak birtoka.²²

Az Első katonai felmérés térképén Tolmács megnevezéssel elágazó útifaluként találjuk, melyen keresztül patak folyik. A patak felett kis hidat jelöltek. Keleti irányban szőlőhegyek, észak, dél és nyugat felől erdők határolják. A fő utcából két utca ágazik el, ezen utcák mellett sorakoznak a lakóházak.

A Második katonai felmérésen már nem látható ennyire határozottan a két leágazó utca, a házak a fő útvonaltól keletre és nyugatra sorakoznak, hosszan elnyúlnak a telekvégek fel. A templom helye a falőzpontban, valamint a falu szélén a temető jól kivehető. A települést Ék-D-ny irányban a Kistolmács-patak vágja ketté. Nyugatról a Béci-patak ártere, a többi égtáj felől a hegyek határolják. Délkeleti irányban látható a „Tolmács szőlőhegy”. Délen a patakra telepített malmot látunk.

Az 1864-es kataszteri térképen Kistolmács nem szerepel, valamennyivel részletesebb képet egy 1852-es térképről kaphatunk. A házhelyeket sajnos nem jelölték, de azonosítható a település szalagtelkes szerkezete, a faluközpont és a Béci-patak. Nagy kiterjedésű szőlőhegyét úrbéri, uradalmi erdők és legelő veszi körül.

A Harmadik katonai felmérésen és az 1941-es felmérésen a falu változatlan szerkezettel és kiterjedéssel látható, úgy tűnik, hogy a XVII. századi betelepítést követő lassú gyarapodás időszaka a falu életében időszaka ezzel lezárul.

A 19. század végi filoxéra vész Zala vármegyében is kipusztította az addigi szőlőterületek nagy részét, ezt követően a korábban jövedelmező bortermelés hanyatlásnak indult.

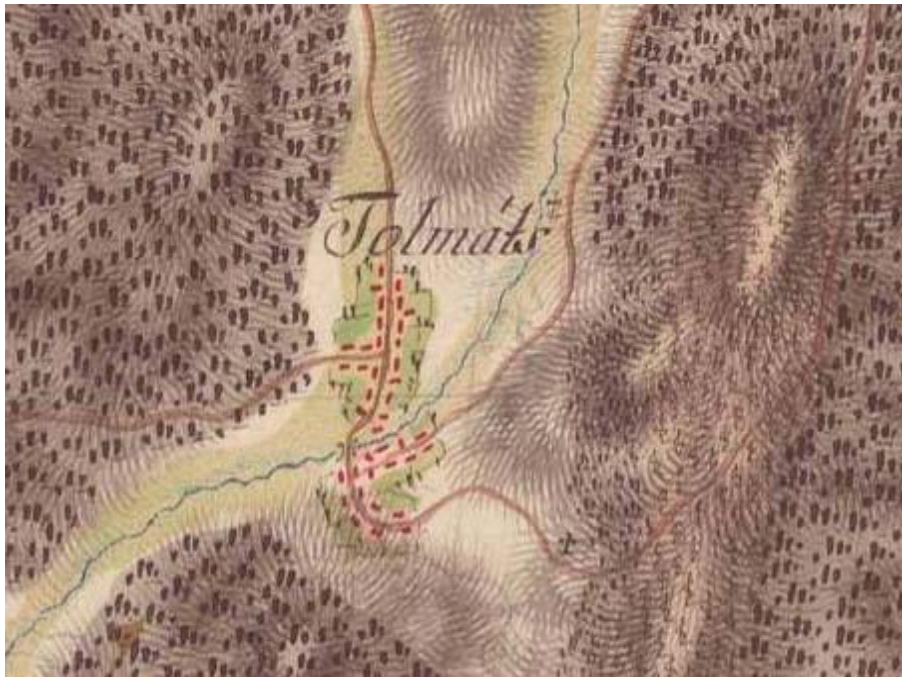
¹⁸ Zala megye helytörténeti lexikona. Kéziratok regesztagyűjtemény. 1960-as évek. Zala Megyei Levéltár.

¹⁹ VÁLYI András (1796-1799.): Magyar Országának leírása. 1-3. köt. Online tartalom: Arcanum Digitális Tudománytár.

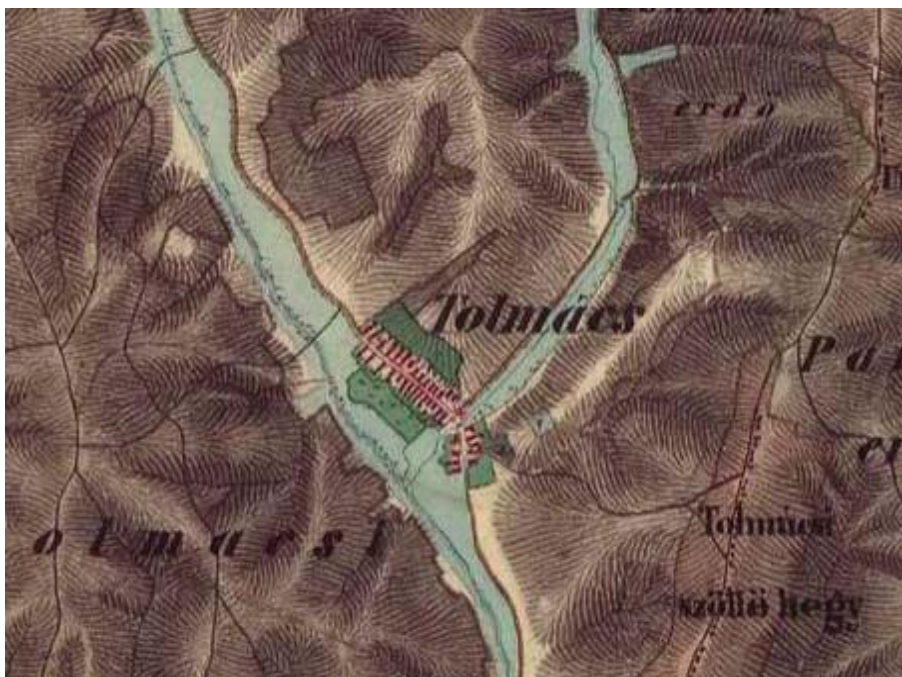
²⁰ SZASZKÓ dr. Sin Aranka – BREINER dr. Varga Ildikó (szerk.) (1996): Magyarország történeti helységnévtára Zala megye (1773-1808.) I. Bp. Központi Statisztikai Hivatal Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat

²¹ Zala megye helytörténeti lexikona. Kéziratok regesztagyűjtemény. 1960-as évek. Zala Megyei Levéltár.

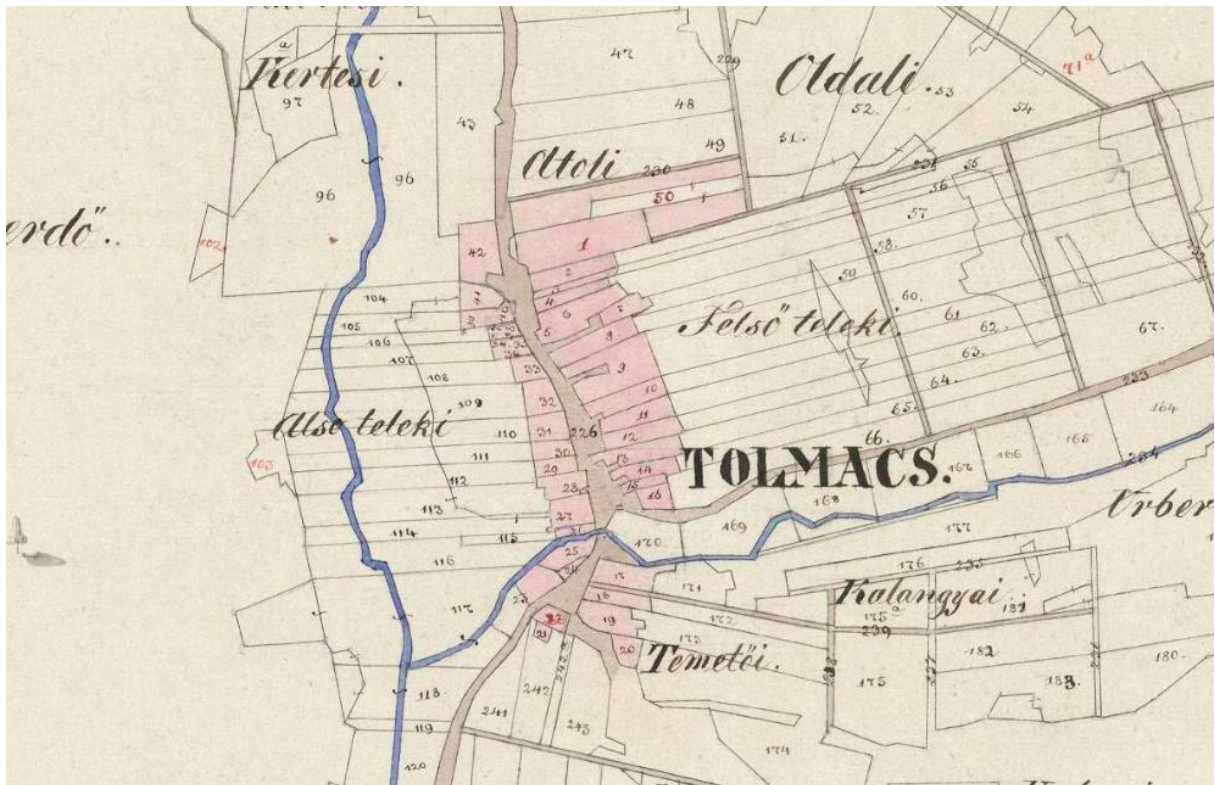
²² FÉNYES Elek (1851): Magyarország geographiai szótára, melyben minden város, falu és puszták betűrendben körülményesen leírattak. I-IV. köt. Pest. Kozma Vazul. 1851. Online tartalom: Arcanum Digitális Tudománytár.

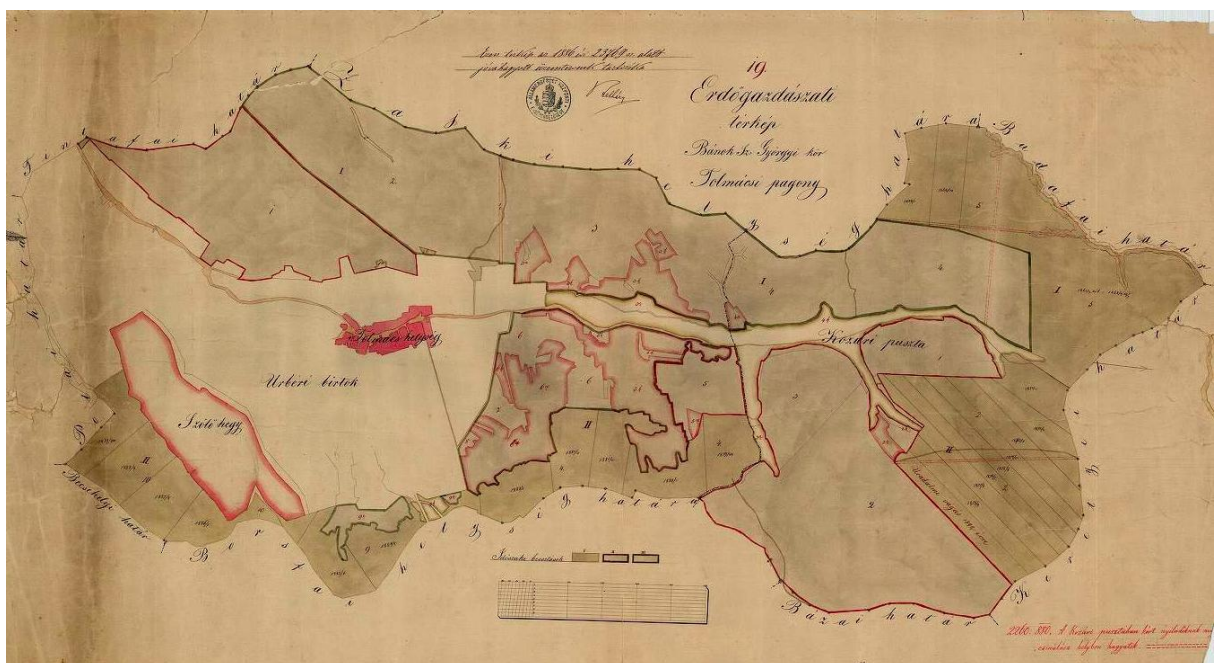
1. Kistolmács / Tolmács az Első katonai felmérésen 1782-1785. - Forrás: <https://maps.arcanum.com>

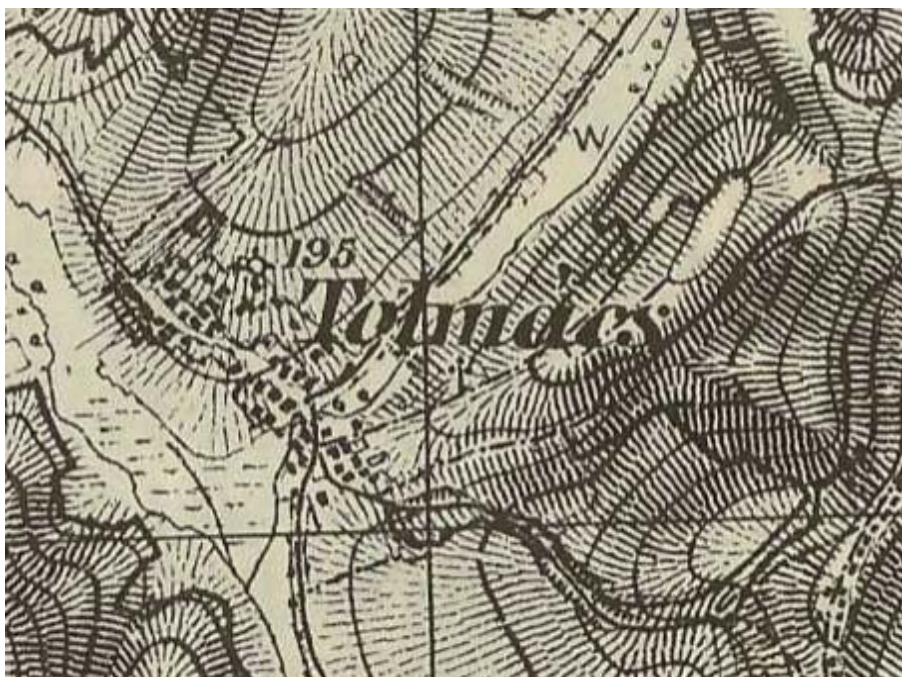
2. Kistolmács / Tolmács Második katonai felmérésen 1819-1869. - Forrás: <https://maps.arcanum.com>

4. Kistolmács kataszteri térképe 1852., részlet - Forrás:
<https://maps.hungaricana.hu/hu/MOLTerkeptar/18935/?list=eyJxdWVyeSI6ICIUb2xtXHUwMGUxY3MifQ>

5. A Bánoksztgyörgyi erdőgazdasági körzethez (Zala m.) tartozó Kistolmács, Kozári puszta erdőgazdasági térképe 1886. – Forrás: <https://maps.hungaricana.hu/hu/MOLTerkeptar/8029/?list=eyJxdWVyeSI6ICIJaYWwprIn0>

6. Kistolmács / Tolmács a Harmadik katonai felmérésen 1896-1887. - Forrás: <https://maps.arcanum.com>

XX. század

A lakosság a század elejétől földműveléssel, állattenyésztéssel, szőlő-, gyümölcsstelepitéssel és termesztéssel foglalkozott. Uradalmi summás munkával, téli időben ölfavágással keresték a kenyerüket a családok, akik szegényesen éltek. A községben 1912-ben épült a Római Katolikus Elemi Népiskola. A tanítás 1916-ban kezdődött meg egy tanítóval. Ekkor a község lakosságának lélekszáma 392 fő volt.²³

Az I. világháború idején a zalai honvédek hősiiesen harcoltak az orosz, majd az olasz fronton, míg az otthon maradottak egyre nehezebben tudtak eleget tenni a beszolgáltatási és az adókötelezettségnek. Emléküket a faluban felállított emléktábla és emlékmű őrzi.²⁴

A két világháború közötti időszakról Páldy Róbert Délzala című tudósításából megtudjuk, hogy a lakosság színekatolikus, elzárt falvakban él, ezért nem jut hozzá az alapvető szolgáltatásokhoz. A járás területén nincs vasút, a legközelebbi állomások 8-30 km távolságra találhatók. Az autóbusz-közlekedés fejlesztése az 1920-as évek végétől és az 1930-as évek elejétől indult meg Zalában. Az autóbuszjárat azonban eléggé gyér és drága, az utak rossz minőségűek, ősszel és tavasszal járhatatlanok. Zajk, Kistolmács, Valkona a külvilággal zavartalan módon csak nyáron van összeköttetésben, mert télen szánon vagy csak a keményre fagyott úton válik megközelíthetővé, esős időben pedig hetekig el vannak zárva. Feljegyzi, hogy a vidéken a lakóházak fele cserépfedésű, fele szalmafedést kap, a padló deszka és föld, villanyvilágításról szó sincs és petróleumot is keveset használnak. A táplálkozás egyoldalú és rendszertelen.²⁵ Az 1940-es évek elején a lakosság egy része a Magyar-Amerikai Olajipari Rt. (MAORT)

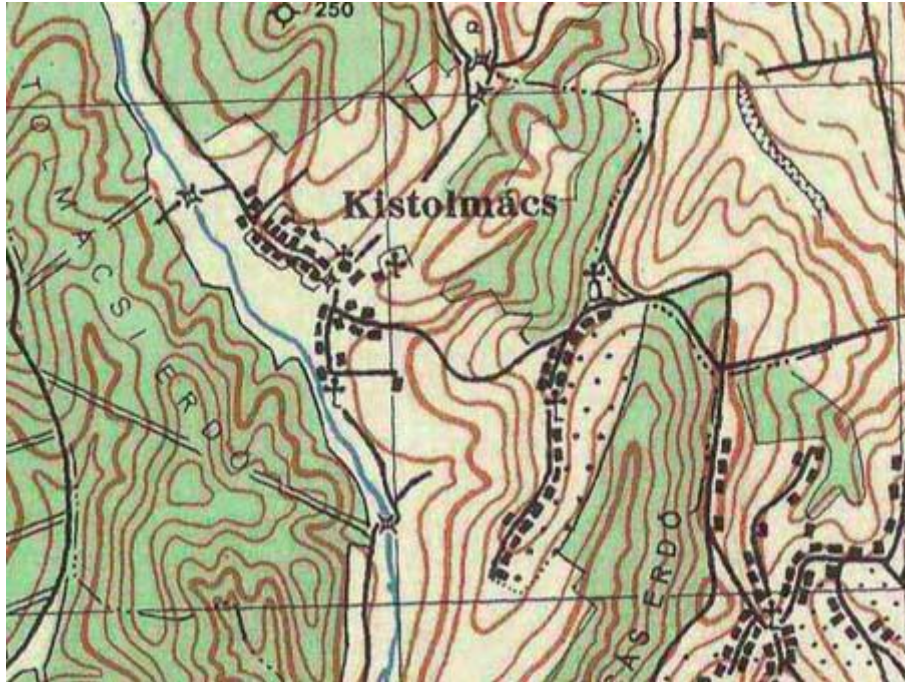
²³ Kistolmács története a Wikipédián. Online tartalom: <https://hu.wikipedia.org/wiki/Kistolm%C3%A1cs>
Letöltés ideje: 2023.10.31.

²⁴ KERECSENYI Edit – TÓTH Oszkár 1992, 62-63. KERECSENYI Edit – TÓTH Oszkár (1992): Letenye története. Letenye. Letenye Városi Önkormányzat Polgármesteri Hivatala

²⁵ PÁLDY Róbert 1938, 24-29.

bázakerettyei üzemnél helyezkedett el, ahol akkor már jó kereseti lehetőség volt és abban az időben már Zalában több olajmezőt is feltártak.²⁶ A község a II. világháborúig az Eszterházyak birtoka.

A II. világháború során a letenyei járásból származó honvédek a nagykanizsai 9. könnyű hadosztály 17. és 47. gyalogezred kötelékében kerültek az orosz frontra 1942-ben. A szovjetek ellentámadása során súlyos veszteségeket szenvedtek, így 1943. májusában a 13000 katonából mindössze 1747-en érkeztek vissza Nagykanizsára.²⁷

7. Kistolmács az 1941-es katonai felmérésen - Forrás: <https://maps.arcanum.com>

²⁶ Kistolmács története a Wikipédián. Online tartalom: <https://hu.wikipedia.org/wiki/Kistolm%C3%A1cs>
Letöltés ideje: 2023.10.31.

²⁷ KERECSENYI Edit – TÓTH Oszkár 1992, 71.

8. Kistolmács Magyarország katonai térképén 20. második fele.

Az előrenyomuló szovjet csapatok 1945 márciusában érték el a megyét és rövid idő alatt el is foglalták. A települések gazdasági helyzete a háború után rendkívül rossz volt, mivel az erőforrásokat a „Dél” német hadseregcsoport mint felvonulási és utánpótlási területet kimerítette, a lakosságot igás állataitól megfosztotta.²⁸ A földreform keretén belül 1946 áprilisában földosztás zajlik Kistolmácscon. A falu határában 1562 holdas nagybirtok terült el, amelyből 1499 hold erdő és 11 hold erdészeti dolgozók illetményföldje volt. A paraszti igények kielégítésére mindössze 52 hold maradt, azonban ezt az erdőgondnokság nem akarta átadni. Ennek ellenére a területet a kistolmácsiak megtartották. A házhelyigénylők száma 52 fő volt, azonban a földigénylő bizottság nem tudott mindenkinek telket biztosítani.²⁹ **Az 1949-es népszámláláskor a lakosság száma elérte a 497 főt.**³⁰

Az 1956-os események Kistolmácsot is elérték. Október 27-én a lakosok leverték a tanácsházáról és az iskoláról a címet, a tanácsháza irodájából az iratokat az udvaron elégették, november 4-én alakult meg a településen a forradalmi tanács.³¹

A Lenti-Csömödér-Kistolmács kisvasút annak az erdei vasúthálózatnak a tagja, ami 109 km hosszan hálózta be a megye erdeinek egy részét. A vonalon fát szállítanak a fafeldolgozó üzemekbe, a személyszállító vonatok Lenti és Kistolmács között haladva 32 km hosszúságban összekötik a környék kirándulóhelyeit. Eredetileg a szentpéterföldi és bánokszentgyörgyi területen lévő erdőkben kitemelt faanyag Csömödérre szállításához építették az erdei kisvasutat. A fakereskedő cég, amely a két erdőt az Eszterházy hitbizománytól vásárolta meg, 1918 tavaszán meg is kapta a működési engedélyt az első, több mint 14 km-es vonalszakaszra Csömödér és Rudnya között. 1920-ban megépítették a több mint 2,5 kilométeres hosszúréti szárnyvonalat, majd 1921 júliusában Törösznek és Márki között közel 19,5 km-rel meghosszabbították a fővonalat is. 1935-től kezdve jelentősen bővült a kisvasút szerepe. Ekkor

²⁸ BÉLI József 1977, 37. BÉLI József (1977): Az 1945-ös földreform végrehajtása Zala megyében. Zalai gyűjtemény. 4.sz. Zalaegerszeg. Zala megyei Levéltár.

²⁹ BÉLI József 1977, 137–138.

³⁰ Kistolmács története a Wikipédián. Online tartalom: <https://hu.wikipedia.org/wiki/Kistolm%C3%A1cs> Letöltés ideje: 2023.10.31.

³¹ CSOMOR Erzsébetné – KAPILLER Imre 2004, 110. CSOMOR Erzsébetné – KAPILLER Imre (szerk.) (2004): '56 zala megyei kronológiája és személyi adattára I. Zalaegerszeg. Zala megyei Levéltár.

indult meg ugyanis a zalai kőolaj feltárását végző Magyar- Amerikai Olaj Részvénytársaság számára Bázakerettyére a cső-, kő- és cementszállítás. A mészkő szállítása is megnőtt az itteni mészégetőhöz. Mindez egyben megnehezítette az ipari fa kiszállítását a tolmácsi erdőből. Ezért 1939-ben megépítették a csaknem 5,5 km-es kerettye-tolmácsi, valamint a több mint 4 km-es kövecsesi szárnyvonalat. 1941-ben a kisvasút hálózata tovább bővült a 7,7 km hosszú bucsuta-bánkürtösi, majd 1944-ben a 2,6 km-es budnya-feketeberki szárnyvonallal. 1945-ben az államosításkor a kisvasút hálózatának teljes hossza - a kitérőkkel együtt - meghaladta a 60 kilométert. A kistolmácsi végállomás a víztározónál található.³²

1987 novemberében avatták fel a Kistolmácsot Bázakerettyével összekötő utat.³³ A 80-as évek közepén az olajkutatók szeizmikus robbantása során víz tört a felszínre. A letenyei tanács megrendelésére megépített 11,2 hektáros kistolmácsi jóléti víztározót 1989-ben adták át.³⁴ 1993-ban megépült a község egészséges ivóvíz-rendszere, 1994-ben kiépült a kábel-tv hálózat, először mindössze 11 csatornával, majd 2005-ben a tv-csatornák száma növekedett. 1995-ben 34 igénylővel kiépült a település telefon hálózata, jelenleg több, mint 40 lakás rendelkezik vezetékes telefonhálózattal.

1995-96-os évben elkészült kettő gépkocsiparkoló, melyek 120 személyautó befogadására alkalmasak. 1998-ban kialakításra került a strand mellett lévő épületben a vizes blokk, az illemhelyiségek, valamint a zuhanyzók. A Közgazdasági Politechnikum Alternatív Gimnázium és az Alternatív Közgazdasági Gimnázium is itt tartja az évenként sorra kerülő nomád táborát.³⁵

1.2. A település régészeti örökségének felmérése újonnan beépítésre szánt területnek kijelölt terület esetén terepbejárással

A községben nem történik új beépítésre szánt terület kijelölése.

1.3. A védett műemléki értékek települési értékléltára, értékkataszter

1.3.1. a világörökségi, és a világörökségi várományos helyszínek és területek,

Világörökségi, és világörökségi várományos helyszínek és területek nem találhatók Kistolmács község közigazgatási területén.

1.3.2. az országos építészeti örökség elemei,

Az országos építészeti örökség elemei nem találhatók Kistolmács község közigazgatási területén.

1.3.3. a védetté nyilvánított régészeti lelőhelyek és a nyilvántartott régészeti lelőhelyek

A község közigazgatási területén nincs nyilvántartott régészeti lelőhely.

³² HERNÁDI: A csömödéri és a lenti kisvasút. Turista Magazin. 107. évf. 1996.10.01. 25. Forrás: Arcanum Digitális Tudománytár

³³ Útavatás Kistolmácson. Zalai Hírlap. 1987.11.21. XLIII. évf. 275. sz. 1.

³⁴ ZH Hétvége (Hírek). Zalai Hírlap 1989.05.26. XLV. évf. 122. 8.

³⁵ A község honlapja Online tartalom <https://www.Kistolmács.hu/tortenet.html> letöltés ideje: 2023.10.22.

1.4. A helyi építészeti örökség települési értékleltára, amely értékkataszterben az önkormányzati főépítész által meghatározottak szerint tartalmazza a helyi építészeti örökség országos vagy helyi védelemre méltó elemeit

1.4.1. településszerkezet

A faluszerkezet jellemzőit döntő módon befolyásolták a táj természeti adottságai. Kistolmács hosszirányú útifalu, egyutcás elágazással. A ma látható településszerkezet döntően a 17-18. század folyamán alakult ki. Az eredeti faluszerkezetben, melyről leírás a 14. századból maradt fenn, megtalálható volt a patakkal átszelt két utca, ami egymásra nagyjából merőlegesen helyezkedett el, az egyik kelet-nyugati irányú, a másik a patak felől indult. Kevés ház állt a faluban, melyek között nagyobb megműveletlen telkek voltak, ezért a hézagossága miatt utcaképről nagyon nem beszélhetünk ezidőtájt. Mindenesetre a 14. századi falu vagy inkább „falukezdemény” meglehetősen szegényes képet mutatott a 11 házával és 16 családjával. A falu 17. századi betelepítésével már elindult az az utcás fejlődés, ami alapján kirajzolódik a mai település és telekszerkezet.

9. Kistolmács egy 1963-ban készült légifelvételen (Forrás: fentrol.hu)

1.1.1. telekstruktúra és az utcavonal-vezetés

A falu telekszerkezete szalagtelkes, mélyen benyúló gyümölcsös kaszálókkal, így a telekvégek északnyugaton az erdőszélen, délkeleten a patak mellett találhatók. A beépítés jellege fésűs, előkertes. Az oldalhatárra épített házak tömege többnyire téglalap alaprajzú, a lakóházat a gazdasági épületek követik, melyek a gazdasági udvarra néznek. A kisebb ólak, tárolók a déli telekhatáron sorakoznak. Több telken megtalálható a keresztbe fordított pajta, mögötte pedig a kert és a kaszáló. Az utcavonal-vezetésről elmondható, hogy a közterületi határok nagyjából a kialakulásuk óta változatlanok.

10. Kistolmács 1963-ban (Forrás: fentrol.hu)

1.1.2. utcakép vagy utcakép részlet

Kistolmács lakóházai az 1960-as években nagymértékben lecserélődtek. A megmaradt 19. század végi, 20. század eleji régi épületeket lakják és többségében felújították. Az épületállomány formai jellege és műszaki állapota vegyes. A településkaraktert – a népnyelvben Kádár-kocka néven meghonosodott – a földszintes, sátortetős, megközelítőleg négyzet alaprajzú, de később az udvar irányába megbővített típus kockaház dominálja. Ezzel egyenlő arányban találunk régi házakat megbővített és felújított formában, viszont a 80-as és 90-es évek jellegzetes lakóházaiból már kevesebb található a településen. A környezetalakítást illetően egységes és átgondolt megformálásról nem beszélhetünk.

11. A Béke és a Hegy u. kereszteződése

12. Fő utca

13. A Kisboldogasszony templom nyugati homlokzata

14. A Kisboldogasszony templom keleti homlokzata

15. A Béke utca és a Hegy utca sarka

16. Petőfi Sándor utca, 7540-es út

17. Petőfi Sándor utca, 7540-es út

18. A kistolmácsi temető

1.1.3. egyéb településkarakter elemek

A nagyobb távolságokból való rátekintés lehetősége Kistolmácsra és természeti környezetére megőrzendő érték, hiszen a domboldalra felhúzódó, egymás után sorakozó házak látványa, a kápolna helyzete és innen a déli irányba nyíló látkép valamint a völgy keleti irányú látványa különlegesnek mondható. A falu északi végén a Kistolmácsi tározó és az azt körül ölelő erdők karakteres elemei a településnek.

19. A falu látképe a bevezető útról

20. Kistolmácsi tározó, szabadstrand

21. Petőfi Sándor utca, 7540-es út

22. Tájrészlet a falutól délkeletre

1.1.4. építményrészlet vagy az alkalmazott anyaghasználat, tömegformálás, homlokzati kialakítás

Tömeg és homlokzat

A településen található építészeti karakter vegyes képet mutat. A régi, de felújított és átépített házak ugyanúgy megtalálhatók, mint az 1960-as évektől kezdve épített típusházak. Az előbbiek a bővítmények mögött és a cserélt, megnövelt méretű nyílászárók ellenére még őrzik azt a magot, ami még az eredeti formát jelentette, utóbbiak változatlan formában jelennek meg, csak kisebb felújításokat végeztek rajtuk. A bővített régi épületek tetőformája összetetté vált, alaprajzuk az egyszerű téglalapból L-alakúvá, vagy szélesebb téglalappá alakult át. A szobák utcára néznek, ezeknek egy vagy két ablaka és az oromfal vagy a típusházak esetében a sátoztető adja az utcavonal építészeti képét. A lakóházak földszintesek, a terepviszonyoknak és a rég kialakult telekosztásnak megfelelően előkerteket eltartva sorakoznak a lakóházak a domboldalon. A melléképületek hevenyészettek, a már meglévő, de leromlott állapotú melléképületeket sem bontják el, hanem használják, amíg lehet. A táj domborzati adottságai teszik változatossá a faluképet az itt-ott kibukkanó oromfalakkal, háztetőkkal.

Anyaghasználat

A faluképet 100 éve még meghatározó fa, feltehetően boronafalú, vagy vegyes téglavályog vagy teljes szerkezetében vertfalú épületek eltűntek. A tetőfedés jellemzően égetett agyagcserép, de megtalálható a kiselemes betoncserép, azbesztes pala, bitumenes zsindelyfedés vagy a hullámpala, fémlemez, a korszak divatjának és az építető anyagi lehetőségeinek megfelelően. A fedés színe az aktuális időszak divatját követi, barna, piros, bordó, antracitszürke

Homlokzati kialakítás

A téglaházak felülete kőporos dörzsölt vakolattal vagy – a hőszigetelt házaknál – vékonyvakolattal ellátott. Kialakításuk egyszerű, díztelen, többnyire eltérő színű sávossal rendelkezik vagy eltérő színű lábazattal, párkánnyal és egyszínű homlokzati festéssel. A régi épületek az oromfalat osztó koronázópárkánnyal, oromfali ablakkal, pozitív lábazattal rendelkeznek.

Kerítések, támfalak

A kerítések állapota, formai kialakítása és anyaghasználata vegyesnek mondható alacsony beton lábazatos fa vagy fém, valamint drótkerítések is megtalálhatók a faluban.

Az egyes elemek bemutatása

megnevezése:	Kisboldogasszony templom (róm. kat.)	
címe:	Béke utca 248.	hrsz: 251
leírás:	Római katolikus templom, az udvarában a Szent Család szobrával.	
jellemzői, értékei:	Tömegforma, homlokzat, anyaghasználat, nyílászárók, színezés, harang, enteriőr, belső berendezések és tartozékok. Az értékvédelem a tágabb környezetével együtt értendő (rálátás, megközelítés).	Védelme: helyi védett
datálása:	1938.	

megnevezése:	Lakóház	
címe:	Fő u 1.	hrsz: 247
jellemzői, értékei:	Tömegforma, homlokzat, ívelt oromzat, anyaghasználat, színezés, meglévő régi nyílászárók, nyílásosztás. Az értékvédelem a tágabb környezetével együtt értendő (rálátás, megközelítés).	Védelme: helyi védett
datálása:	XIX. sz. vége, XX. század eleje.	

		
megnevezése:	Kilátó	
címe:	Kistolmácsi hegy	hrsz:
jellemzői, értékei:	Tömegforma, anyaghasználat.	Védelme:
datálása:	XX.század	

1.1.5. táj- és kertépítészeti alkotás, egyedi tájérték, növényzet

		
megnevezése:	Víztározó és szabadstrand	
címe:	Fő utca, 7540-es úttól nyugatra	hrsz: 032

		
megnevezése:	Kistolmácsi víztározó	
címe:	Fő utca, 7540-es úttól nyugatra	hatsz: 032

		
megnevezése:	Park, füzesek	
címe:	Fő utca, 7540-es úttól nyugatra	hatsz: 136/6

		
megnevezése:	Motoros emlékhely	
címe:	Fő utca, 7540-es úttól nyugatra	hrsz: 136/6

		
megnevezése:	Kozári-forrás és a Nepomunk Szent János szobor	
címe:	7540-es úttól keletre, a falu északi határán	hrsz: 035/1

		
megnevezése:	Táj részlet	
címe:	A falu északi határán, keleti irányba	hrsz:

1.1.6. szobor, képzőművészeti alkotás, utcabútor

2023.

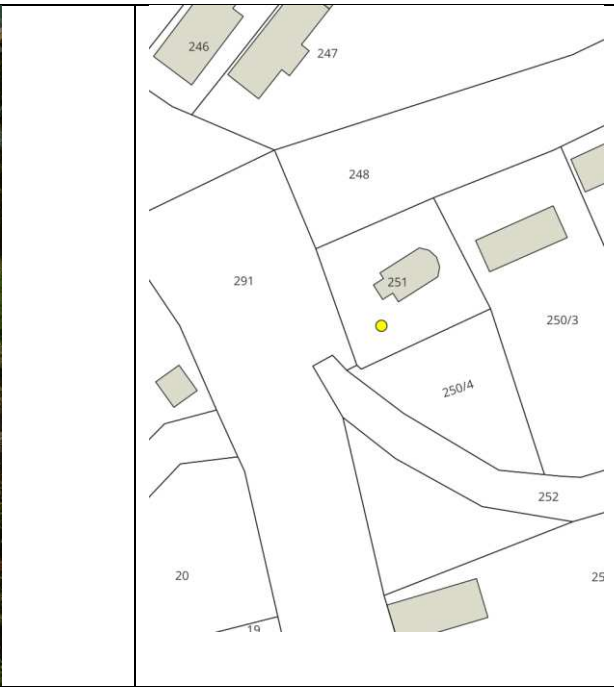
2018. Forrás: Kistolmácsi templom facebook csoport

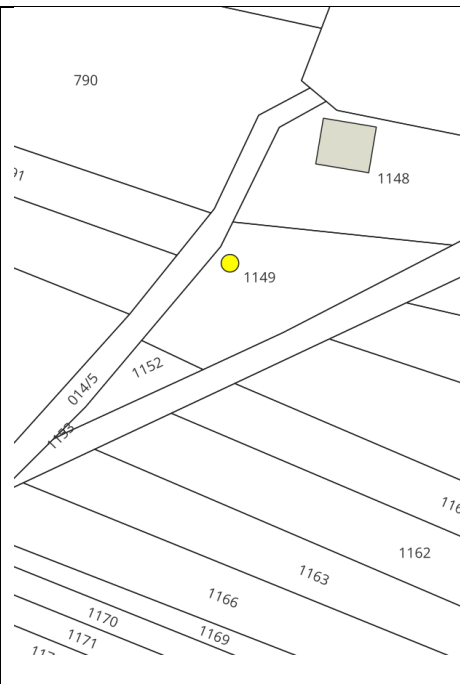

megnevezése:	Szent család szobor	
címe:	Béke utca, a templom udvarában	hrsz: 251
leírás:	Hármas szerkezeti tagolású oszlop talapzaton a Szent család alakjai. Az oszlopon 3 darab fekete gránit tábla, előtte beton virágtartó edény.	
jellemzői, értékei:	Anyaga, formai kialakítása, plasztikai értékei, eredeti, bizonyíthatóan hiteles színezése. Az értékvédelem a tágabb környezetével együtt értendő (rálátás, megközelítés, védelem).	Védelme: helyi védett
felirata és datálása:	1734.	

megnevezése:	Vasútállomás kisvasút erdei lak m. h.	
címe:	7540-es úttól keletre a falu északi határán	hrsz: 048
leírása:	Fedett, nyitott fa szerkezetű váró mellékhelyiségekkel.	
jellemzői, értékei:	Tömege, formája, anyaghasználata.	Védelme:
datálása:	XX. sz.	

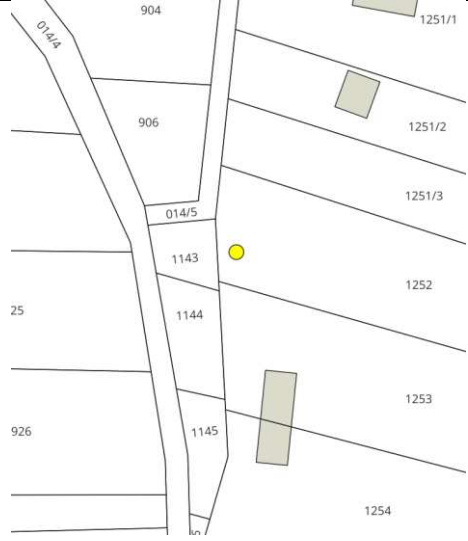
			
megnevezése:	Kisvasút		
címe:	7540-es úttól keletre a falu északi határán	hrsz: 035/2	
leírása:			
jellemzői, értékei:	Turisztikai értékek	Védelme:	
datálása:	XX. sz.		

		
megnevezése:	I. és II. világháborús emlékmű	
címe:	Béke utca, a templom udvarában	hrsz: 251
leírása:	Talapzaton álló, szimmetrikus, háromfelé osztott szürke gránit kőtáblákon szerepelnek a fősök nevei fekete betűkkel. A középső mezőn a magyar címer, alatta latinkereszt és 1956 évszám szerepel. A bal oldali kőtáblán az I. a jobb oldali kőtáblán a II. világháború hőseinek névsora látható.	
jellemzői, értékei:	Anyaga, formai kialakítása, színezése. Az értékvédelem a tágabb környezetével együtt értendő (rálátás, megközelítés).	Védelme:
datálása:		

30

 		
megnevezése:	Útmenti kereszt	
címe:	Béke utca 20. előtt	hrsz: 291
leírás:	<p>Hármas szerkezeti tagolású kő feszület, a lábazati alsó részén sarokoszlopok oszlopfőkkkel felette egyszerűsített formavilágú fríz , a középrészen az imádkozó Szűzanya a kereszten a megfeszített Krisztus, feje felett felirat, a párkányok szépen formált klasszikus építészeti tagozatok, a kereszt éle 45 fokban lementszett, a keresztoszárak vége karéjosan záródik. A szobrok tartása, ruhájuk redőzete megmerevedett, az alakok plasztikai kifejezése visszafogott. A feszület színezése differenciálatlan, festése gyenge műkedvelői munka.</p>	
jellemzői, értékei:	Anyaga, formai kialakítása, plasztikai értékei, eredeti, bizonyíthatóan hiteles színezése. Az értékvédelem a tágabb környezetével együtt értendő (rálátás, megközelítés, védelem).	Védelme:
felirata és datálása:	„ISTEN DICSŐSÉGÉRE ÉPÍTTETTE TOLMÁCS KÖZSÉG 1906.”	
helyreállítási javaslat:	Tisztítás, eredeti plasztikai értékek feltárása, eredeti festésrétegek és az esetleges feliratok feltárása, konzerválás, pótlás, majd a színezés hiteles rekonstrukciója, a közvetlen környezet rehabilitációja.	

			
megnevezése:		Temetői kereszt	
címe:	Temető u.	hrsz: 258	
leírás:	Hármas szerkezeti tagolású kő feszület, a lábazati alsó ívesen lekerekített sarkú mezőben felirat, a középrészen a Szűzanya szobra, a kereszten a megfeszített Krisztus, feje felett felirat, a párkányok szépen formált klasszikus kima és szima építészeti tagozatok, a kereszt éle 45 fokban lemetszett, a keresztszárak vége „kockafejes” kialakítású. A korpusz utólagos pótlás. Színezése differenciálatlan, festése gyenge műkedvelői munka.		
jellemzői, értékei:	Anyaga, formai kialakítása, plasztikai értékei, eredeti, bizonyíthatóan hiteles színezése, a kiegészítések kivételével. Az értékvédelem a tágabb környezetével együtt értendő (rálátás, megközelítés).		Védelme:
felirata és datálása:	„TOLMÁTSD KÖZSÉG 1882.”		
helyreállítási javaslat	Konzerválás, pótlások elvégzése, kiegészítések eltávolítása, hiányzó elemek rekonstrukciója, festés hiteles rekonstrukciója,		

 		
megnevezése:	Útmenti kereszt	
címe:	Temető u.	hrsz: 1252
leírás:	Műkő feszület, a lábazati fülkében a Szűzanya szobra, a kereszten a megfeszített Krisztus, feje felett felirat, a keresztek szárai „kockafejes” kialakításúak.	
jellemzői, értékei:	Anyaga, formai kialakítása. Az értékvédelem a tágabb környezetével együtt értendő (rálátás, megközelítés).	Védelme:
felirata és datálása:	„Isten dicsőségére emeltette Kistolmács község 1984.”	

2. A rendezés során tervezett változások hatáselemzése

2.1. A települési értékleltárban szereplő elemek vonatkozásában releváns rövid és középtávon tervezett változások ismertetése

Az értékleltárban szereplő elemek közül a relevánsan várható tervezett változások az alábbiak lehetnek:

- a kő fészületek, emlékmű felújítása
- a fa fészületek állagjavítása, faanyag védelme, konzerválása
- a templom külső-belső felújítása
- lakóépületek felújítása, korszerűsítése

Konkrét változtatások rövid- és középtávon előre nem tervezettek, az elemek állapota határozza meg, hogy milyen beavatkozásra van szükség.

Az értékleltárban szereplő egyes elemek tekintetében változások nem tervezettek. A helyi építési szabályzatban megállapított építési övezetek vagy övezetek beépítési előírásai (melybe az elemek tartoznak) biztosítják az értékek fennmaradását, mely nagyban függ a tulajdonos által elvégzendő karbantartási munkálatok megvalósulásától.

2.2. A 2.1. pontban szereplő változások hatásai

2.2.1. a régészeti örökségre

Régészeti lelőhely hiányában a változások hatásainak ismertetése nem releváns.

2.2.2. a történeti településre, település- és tájszerkezetre

Az egyes elemek fenntartása, állagmegóvása, karbantartása vagy felújítása kedvező a történeti településre, mert a fennmaradó elemek egy letűnt társadalom fennmaradt elemei, a történelem egy-egy lenyomta, mely a helyi identitástudatot erősíteni tudja. Az elemek nincsenek hatással a település- és tájszerkezetre.

2.2.3. a települési értékleltárban szereplő műemléki értékekre

Nincs műemléki értéke a településen.

3. Értékvédelmi terv

3.1. az értékleltárban szerepeltetett értékek megőrzését biztosító szempontok és követelmények

A védendő utcaképek meghatározása

Az utcakép a falu képének meghatározója, ezért védelme a hagyományos falukép megőrzésének biztosítója. Fontos a sajátos utcavonal és beépítési vonalak megőrzése. Az utcakép védelme a telkek méretének, a beépítés ritmusának megőrzésével, a házak léptékének betartásával külön megterhelés nélkül alkalmas e célra.

Nincs értékes utcakép, melynek védelméről rendelkezni kellene.

Településképi helyi védelem

A települési értékleltár számba veszi a falu jellegzetes építményeit. Az értékleltárban feltüntetettük a helyi településképi védelemre javasolt architektúrákat, szobrokat (keresztek), stb.

Az értékleltár alapján a védelemre érdemes értékek a helyi településkép védelmét is magába foglaló helyi építési szabályzat rendelet mellékletébe kerülnek ill. a jelenlegi rendelet felülvizsgálatával kerülhet be.

3.2. az önkormányzati feladatok meghatározása

Jogalkotás jellegű tevékenység

A törvényi előírás alapján a Településképi Arculati Kézikönyv (TAK) felülvizsgálata/gondozása a hatástanulmány alapján. A TAK és e hatástanulmány alapján helyi településkép védelmi rendelet kiegészítése, utcakép védelem megjelölése. Az utcakép védelmi javaslatoknak és a hagyományos faluképre jellemző lakóépületek fejlesztési javaslatainak szabályozási tervekbe való beépítése.

Örökségvédelmi tevékenység

- A Településképi Arculati Kézikönyv ismertetése és közreadása a helyi emberek széles körében (pl.: honlapra való feltöltés)
- A helyi védelem kihirdetése és a fejlesztési lehetőségek ismertetése
- Pályázati támogatási lehetőségek keresése, megteremtése a helyi utcaképi és egyedi védelem alatt álló épületek felújításához
- Zöldterületek és közterületek szabadtér építészeti tervezés alapján való fejlesztése, gondozása